

ותירץ רבי לוי:

לא קשיא, כאן, הפסוק "השמים שמים לה" נאמר קודם ברכה שעדיין של ה' הוא.

לה-ב כאן, הפסוק "והארץ נתן לבני אדם" נאמר לאחר ברכה, שמעתה מותרת היא לבני אדם.

אמר רב חנינא בר פפא: כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה — כאילו גוזל להקדוש ברוך הוא את ברכתו, (20) ואת כנסת ישראל הוא גוזל בכך שעל ידי חטאיו הוא גורם שפירותיהם ייפסדו (21).

שנאמר (משלי כח כד): "אדם] הגוזל אביו ואמו, ואומר אין בכך פשע — חבר הוא לאיש משחית"! ואין "אביו" אלא הקדוש ברוך הוא, שנאמר (דברים לב ו): "הלא הוא אביך קנך", ואין "אמו" אלא כנסת ישראל, שנאמר (משלי א ח): "שמע בני מוסר אביך, ואל תטוש תורת אמך".

מאי "חבר לאיש משחית"?

אמר רב חנינא בר פפא: חבר הוא לירבעם בן נבט שהשחית את ישראל לאביהם שבשמים, כך גם הנהנה בלא ברכה, הריהו חוטא ומחטיא את ישראל, שאחרים רואים

ולמדים ממנו לעשות כן.

רב חנינא בר פפא רמי: כתיב (הושע ב יא): "ולקחתי דגני בעתו", הרי שהדגן הוא של הקדוש ברוך הוא ונוטלו כשרוצה, ומאידך כתיב (דברים יא יד): "ואספת דגנך", הרי שהדגן של ישראל.

לא קשיא.

כאן, הפסוק שנאמר בו "ואספת דגנך" עוסק בזמן שישראל עושים רצונו של מקום שאז הדגן שלהם הוא.

כאן, הפסוק שנאמר בו "ולקחתי דגני בעתו" עוסק בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום, שאז הקדוש ברוך הוא נוטלו ומראה להם ששלו הוא.

תנו רבנן: "ואספת דגנך" — מזה תלמוד לומר?

לפי שנאמר (יהושע א ח): "לא ימוש ספר התורה הזה מפיוך", יכול נלמד את הדברים שבפסוק ככתבן שלא יעסוק האדם כלל בפרנסתו אלא אך ורק בלימוד התורה?

תלמוד לומר: "ואספת דגנך", ללמדינו

20. רש"י. ואולם המהרש"א פירש כפשוטו שכשנהנה ללא ברכה הרי זה כאילו גוזל את המאכל מהקב"ה, שהרי לפני הברכה של הקב"ה הוא.

21. רש"י. ואולם המהרש"א פירש שאין זה עונש, אלא שהברכות הן אלו הגורמות לירידת השפע בעולם, נמצא אם כן שכשאינו מברך הוא מונע בכך את השפע מלירד.

במלאכתן מלברך על אכילתם, בכדי שלא יופסד בעל הבית, ולכאורה, אף שישנה סיבה מספקת לפטור פועלים ובעל קרי מחיוב ברכה, מכל מקום, איך התירו להם לאכול ולעבור על האיסור שעדיין מוטל עליהם [שהרי לא יתכן שטומאתו של "בעל קרי" תתיר לו איסור אכילה, וכמו כן לא מסתבר שמשום טובתו של בעה"ב יתירו לפועלים להנות מדבר שאינו שלהם]. ומוכח שהאיסור נקבע כתוצאה מחיוב הברכה, וכנ"ל.

שהנהג בהן עם דברי התורה גם מנהג דרך ארץ שתהא עוסק גם בפרנסתך⁽²²⁾, דברי רבי ישמעאל.

רבי שמעון בן יוחי אומר: וכי אפשר לומר כדברי רבי ישמעאל, והרי אם אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה ודש בשעת דישה וזורה בשעת נשיבת הרוח, תורה מה תהא עליה?

אלא בהכרח יש ליישב הענין באופן שונה

ולומר שהפסוק שנאמר בו "לא ימוש ספר התורה מפין" מתקיים בזמן שישראל עושין רצונו של מקום, שאז מלאכתן נעשית על ידי אחרים והם עצמן יכולים לעסוק אך ורק בתורה, שנאמר (ישעיהו סא ה): "ועמדו זרים ורעו צאנכם".

ואילו בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום, שאז, כיון שלא זכו מלאכתן נעשית על ידי עצמן, מתקיים בהם הפסוק שנאמר (דברים יא ד): "ואספת דגנך"⁽²³⁾ ואינם

22. שאם לא כן תצטרך לבריות וסופך בטל מדברי תורה — רש"י.

23. הקשו התוספות שהרי לעיל פירשה הגמרא שפסוק זה עוסק בזמן שישראל עושים רצונו של מקום. ותירצו שישנם שלש דרגות בדבר: א. כשעושין רצונו של מקום באופן מושלם אזי מלאכתן נעשית על ידי אחרים, וכפי שנאמר "ועמדו זרים ורעו צאנכם". ב. כשעושין רצונו של מקום אבל לא באופן מושלם אזי מלאכתן נעשית על ידי עצמן וכפי שנאמר "ואספת דגנך". ג. כשאינם עושין רצונו של מקום כלל, עליהם נאמר "ולקחתי דגני בעתו". ועיין בדבריו ישוב נוסף לזה.

לדברי התוספות מיושבת קושיית המפרשים [עיינין ריטב"א] שהקשו איך יתכן לפרש את הפסוק "ואספת דגנך" בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום, והרי בתחילת הפרשה נאמר "והיה אם שמע תשמעו" וגו' "ואספת דגנך", הרי שהפרשה עוסקת בזמן שעושים רצונו של מקום, [ואילו כשאינם עושים רצונו של מקום מתפרש רק בהמשך הפרשה "השמרו לכם פן יפתה" וגו']. אכן לדברי התוספות יש לומר, שאף שהפרשה ודאי עוסקת באלו שעושים רצונו של מקום, מכל מקום, אינם עושים כן באופן

מושלם, וכפי שנראה מזה שלא מוזכר בפרשה זו "בכל מאדכם". כפי שמוזכר בפרשת "שמע". — מהרש"א. עיין בדבריו.

ובספר נפש החיים לגאון רבי חיים מואלזין (שער א' פ"ח) יישוב קושיית המפרשים, שודאי גם רבי ישמעאל אינו סבור שיש רשות לאדם לבטל מלימודו בכדי לעסוק בפרנסתו, ורמז לזה רבי ישמעאל בלשונו "הנהג בהן מנהג דרך ארץ", היינו "עמהם" עם דברי התורה, שגם באותה שעה שאתה עוסק לפרנסתך תהא מהרהר בדברי תורה. ועל זה אמר אביי "הרבה" עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידם והרבה עשו כרבי שמעון בר יוחאי ולא עלתה בידם, ודייק בדבריו לומר "הרבה" כי רק לכלל המון העם כמעט בלתי אפשרי שיתמידו כל ימיהם בלימוד התורה כרבי שמעון בר יוחאי אבל וודאי אפשרי הדבר שיחיד ינהג כך לעצמו וכל ימיו יהא עסוק בתורה ועבודת ה', ומי שבאפשרותו כן ודאי מוטלת עליו החובה שלא לפרוש מלימוד התורה כלל.

והנה הפסוק "ואספת דגנך" — בלשון יחיד, מוזכר בפרשת "והיה אם שמעו" שנאמרה כולה בלשון רבים, ומאחר שיתכן שיחיד ינהג כרבי שמעון בר יוחאי הרי נמצא שכשעוסק בפרנסתו אין הוא עושה רצונו של מקום, ולכן דרשו חז"ל

יכולים לעסוק אך ורק בתורה.

ולא עוד אלא שגם מלאכת אחרים נעשית על ידו, שנאמר (דברים כח מז): "ועבדת את אויבך".

אמר אביי: הרבה עשו כדברי רבי ישמעאל, שבד כבד עם עסק התורה עסקו בפרנסתם — ועלתה בידו. והרבה עשו כרבי שמעון בן יוחי — ולא עלתה בידו.

אמר להו רבא לרבנן: במטותא מינייכו, ביומי ניסן שקוצרים בהם את התבואה, וביומי תשרי שדורכים בהם את הענבים בגתות היין וסוחטים בהם את השמן בבתי הבד — לא תתחזו קמאי אלא בטלו את לימודיכם ועיסקו בפרנסת ביתכם כי היכי [כדי] דלא תטרדו במזונייכו כולא שתא [במשך כל השנה].

אמר רבה בר רב חנה אמר רבי יוחנן משום רבי יהודה ברבי אלעאי: בא וראה שלא כדורות הראשונים דורות האחרונים.

דורות הראשונים אף על פי (24) שעשו תורתן קבע ומלאכתן עראי, כיון שהיו חסידים — זו וזו נתקיימה בידו. אבל דורות האחרונים שלא היתה מעלתן כדורות

הראשונים, אף על פי שעשו מלאכתן קבע ותורתן עראי — זו וזו לא נתקיימה בידו.

ואמר רבה בר רב חנה אמר רבי יוחנן משום רבי יהודה ברבי אלעאי: בא וראה שלא כדורות הראשונים דורות האחרונים.

דורות הראשונים שחפצו לקיים מצוות ה' היו מכניסים פירותיהן דרך טרקסמון [פתח החצר והבית] כדי שיראו "פני הבית" ובכך לחייבן במעשר וכפי שיבואר בסמוך.

אבל דורות האחרונים שלא היתה מעלתן כדורות הראשונים היו מכניסים פירותיהן דרך גגות דרך הצירות (25) ודרך קרפיות כדי שלא יראו את "פני הבית" ובכך לפטרן מן המעשר.

דאמר רבי ינאי: אין הטבל מתחייב במעשר מן התורה (26) — עד שיראה פני הבית והצד שבו הפתח הוא פני הבית (27). שנאמר (דברים כו יג): לענין ביעור מעשרות "בערתי הקדש מן הבית". וכיון שהביעור חייב להיות מהבית משמע מכך שלא נקבע חיובו עד שיכנס לבית (28).

ורבי יוחנן אמר: אפילו הכניס הטבל אל חצר הבית הריהי קובעת את התבואה

פסוק זה לזמן "שאיין ישראל עושין רצונו של מקום", ואולם הפרשה כולה העוסקת ברבים שבהם לא יתכן שינהגו כרבי שמעון בר יוחאי מתפרשת היא לזמן שישראל עושין רצונו של מקום. כי לרבים אין שום עוולה שנוהגים כרבי ישעמאל ולא כרבי שמעון בר יוחאי.

24. על פי מהרש"א.

25. צריך ביאור, שהרי דרך החצר היא עיקר

הכניסה לבית ומדוע אין זה נחשב שהפירות ראו "פני הבית". — עיין צל"ח וספר עטרת ראש ישוב לזה.

26. אבל מדרבנן אסור לאכול מהפירות "אכילת קבע" אף אם לא ראו "פני הבית".

27. חידושי מהר"ם בנעט.

28. אכן עדיין לא נתבאר בפסוק שדוקא אם

והפירות לחיוב מעשר.

שנאמר (שם יב): **"ואכלו בשעריך ושבעו"**.

שנינו במשנה: על פירות האילן הוא אומר בורא פרי העץ חוץ מן היין שעל היין הוא אומר "בורא פרי הגפן".

מקשה הגמרא: **מאי שנא יין** שתיקנו לו נוסח ברכה בפני עצמו בשונה משאר פירות האילן⁽²⁹⁾.

אילימא משום דאשתני לעלויא בכך שנהפך מ"ענב" ל"יין" [שיין מעלתו גדולה יותר מענבים]⁽³⁰⁾ לכן **אשתני** גם לענין ברכה וקבעו לו נוסח לעצמו.

והרי שמן, דאשתני לעלויא בכך שנהפך מ"זית" ל"שמן" [ושמן מעלתו גדולה יותר מזתים] ובכל זאת **לא אשתני** השמן לענין ברכה שלא קבעו לו נוסח לעצמו. **דאמר רב יהודה אמר שמואל, וכן אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן: שמן זית מברכין עליו בורא פרי**

העץ כפי שמברכים על הזתים.

מתרצת הגמרא: **אמרי: התם** לענין שמן, הטעם שלא קבעו לו נוסח לעצמו הוא **משום דלא אפשר,**

היכי ניברייך עליו?

אי ניברייך עליו "בורא פרי הזית", הרי פירא גופיה "זית" אקרי, וכיון שהפרי עצמו קרוי "זית" נמצא שהנוסח "בורא פרי הזית" מתפרש שה' ברא את השמן שהוא פריו של הזית וזה לא יתכן, שהרי השמן הוא יצירתו של האדם ולא יצירת הבורא. [אבל יין, כיון שהעץ קרוי "גפן" נמצא ש"פרי הגפן" הוא הענב — שהוא יצירתו של הבורא — ולכן שייד לברך עליו "בורא פרי הגפן" כלומר "הענב" שממנו נעשה היין.

מקשה הגמרא: **ונברייך עליה בורא פרי עץ זית** בדומה לברכת "בורא פרי הגפן"?

אלא⁽³¹⁾, אמר מר זוטרא: טעם אחר לחלק

הפירות נכנסו לבית דרך הפתח מתחייבים הם במעשר, ואמנם הגמרא **במס' בבא מציעא** (פח א) מוסיפה שלמדים זאת מהנאמר (שם יב): **"ואכלו בשעריך ושבעו"** שהבית קובע למעשר רק אם הפירות נכנסו דרך השער [ושלא כדעת רבי יוחנן הלמד מכך שגם חצר קובעת].

29. לגמרא לא הוקשה מדוע שונה היין משאר משקין שנסחטו מפירות שמבואר לקמן (לח א) שברכתן "שהכל". משום שבאמת היין והשמן שונים משאר משקין בכך שגם לאחר שנהפכו ליין ושמן עדיין שם "פרי" עליהם, וכמבואר ברש"י שם (ד"ה זיעה וד"ה ורבי יהושע). [וטעם הדבר פירש רש"י לקמן (לו א ד"ה הכא) "אבל השמן מיד בא בשנויו לכלל דרך

אכילתו ועיקר הפרי לכך נטעוהו הלכך "פרי" הוא". — וה"ה ליין]. ולפיכך מקשה הגמרא במה שונה "פרי" היין מפרי הענבים שתיקנו לו נוסח ברכה לעצמו.

30. הפני יהושע פירש שהסיבה לכך היא משום שבשונה מענבים היין ראוי לעלות על גבי מזבח לנסכים. וכמו כן השמן עולה על גבי מזבח למנחות. וכן כתב בספר הפרדס (שער י' ד"ה ועל מיני). אכן מדברי הפרי מגדים (ר"ב א"א סק"ב) נראה שסובר שמעלת היין והשמן כלפי ענבים וזתים היא בכך שהם חשובים לאדם.

31. מלשון הגמרא "אלא", משמע לכאורה

בין יין לשמן.

המרא, יין, זיין, מזין, ומשום חשיבות זו קבעו לו נוסח ברכה לעצמו, אבל משחא, שמן, לא זיין.

מקשה הגמרא: וכי משחא לא זיין!?

והתנן: הנודר שלא יהנה מן המזון — מותר במים ובמלח.

והוינן בה: כיון שמשמע ממשנה זו שמים ומלח בלבד הוא דלא אקרי "מזון", הא כל מילי אקרי מזון, נימא תיהוי תיובתא דרב ושמואל דאמרי: אין מברכין כורא מיני מזונות אלא במאכלים העשויים מהמשת המינין של דגן בלבד, כי רק הם לבדם קרוים "מזון".

ואמר רב הונא ליישב קושיא זו: שאין המשנה בנדדים עוסקת במי שאסר על עצמו בנדר להנות מ"מזון", כי "מזון" כולל באמת רק את חמשת המינין בלבד וכדברי רב ושמואל.

אלא באומר: כל דבר הזן את האדם אסור עלי בקונם, ומשום כך הוא נאסר בכל חוץ ממים ומלח כי כל הדברים מלבדם מזינים את האדם במידה מסויימת אף שאינם קרויים "מזון".

חזרת הגמרא לענין שלפנינו ומקשה: אלמא נמצינו למדים ממשנה זו שמשחא זיין שהרי הנודר מכל דבר ש"זן" אסור בשמן זית, ומדוע אם כן לא תיקנו לשמן נוסח לעצמו כפי שתיקנו לזיין?

אלא מבארת הגמרא טעם אחר לחילוק שבין יין לשמן.

המרא סעיד, משביע, ומשום חשיבות זו קבעו לו נוסח ברכה לעצמו, ואילו משחא לא סעיד.

מקשה הגמרא: והמרא — מי סעיד?

והא רבא הוה שתי המרא כל מעלי יומא דפסחא [ערב חג הפסח] כי היכי דנגרריה ללביה [כדי לעורר תאבונן] ועל ידי כך ניכול מצה טפוי. הרי ששתיית היין אינה משביעה, אלא אדרבה, מעוררת התאבון.

מתרצת הגמרא: באופן שכמות היין היא טובא הריהו גריר [מעורר התיאבון], וזוהי הכמות שרבא שתה. אבל כשכמות היין היא פורתא הריהו סעיד, וכיון שיש ליין תכונה שסועד את הלב [בכמות מסויימת] תיקנו לו נוסח ברכה לעצמו⁽³²⁾.

שוב מקשה הגמרא: ומי סעיד היין כלל?

והכתיב (תהלים קד טו): "ויין — ישמח

32. כתבו התוספות (ד"ה טובא) שמסוגיתנו נמצינו למדים, שבערב פסח מותר לשתות יין רק בכמות מרובה [היינו ב' כוסות של רביעית או רוב רביעית (משנ"ב תע"א סק"ד), ועיין עוד בביאור הלכה (ר"ח ד"ה ברכת) וצ"ע]. משום שרק באופן זה היין גורר תאות האכילה ואינו משביע. ואולם הטור (סימן תע"א) מתיר

שהגמרא חזרה בה מהמבואר לעיל שמעלת היין הוא בזה ש"אישתני לעילויא". ואולם הנצי"ב בספרו מרומי שדה פירש שהגמרא רק מוסיפה שמלבד שהיין "אשתני לעילויא" — שמעלה זו קיימת גם בשמן — יש בו מעלה נוספת שהוא "מזין" בשונה משמן שאינו מזין. — ועיין בסמוך הערה 14.

לבב אנוש, ולחם לבב אנוש יפעד". משמע נהמא הוא דפעד, ואילו המרא לא פעיד אלא אך ורק משמח! ?

מתרצת הגמרא: כוונת הפסוק אינה לומר שהיין אינו משביע, אלא הכונה היא שהמרא אית ביה תרתני — פעיד ומשמח⁽³³⁾,

ואילו נהמא — מפעד פעיד, אבל שמוחי לא משמח.

מקשה הגמרא: אי הכי, כיון שהיין משביע נבריך עליה לאחרייו שלש ברכות של "ברכת המזון", כפי שמברכים על הלחם.

מתרצת הגמרא: אף על פי שהיין משביע

לשתותו בערב פסח אפילו בשיעור מועט. וצריך ביאור, איך תתיישב סוגייתנו לשיטתו. ונראה, שהטור יפרש דברי הגמרא כפירושו של הראב"ה (ח"א ק"ג) שביאר שתיבות "טובא" ו"פורתא" אינם מוסבות על כמות השתיה אלא על התוצאה משתיה זו. היינו, שכששתיה יין [בכל כמות שהיא] השתיה מגבירה את תאות אכילתו יותר מאשר שגורמת לו לשבוע, ולכן שתה רבא יין כל מעלי יומא דפסחא. — וכעין זה ביאר הב"ח בדעת הטור. אכן יש להעיר לפירוש זה מהמשך דברי הגמרא, שמקשה, כיון שיין משביע מדוע אין מברכים עליו ברכת המזון כמו על הפת. ולכאורה הרי יש לחלק ש"לחם" משביע ביותר ולכן מברכים עליו ברכת המזון, אבל יין שאינו משביע כל כך שוב אין לברך עליו ברכת המזון. וצ"ע.

[עייני עור בביאור הלכה (ר"ח ד"ה) בביאור דברי הגמרא באופן אחר ע"ש].

33. מדברי תלמידי רבינו יונה (במתניתין) והריטב"א בהלכותיו (פ"א ה"כ) נראה שגם למסקנת הגמרא שתיקנו ליין נוסח ברכה לעצמו משום שהוא "סעיד" ו"משמח" מכל מקום הטעם שהוזכר בתחלת הסוגיא שיין "אישתני לעילויא" ג"כ עדיין מהווה סיבה לקביעת נוסח הברכה. ולדבריהם נמצא שקבעו ליין נוסח ברכה לעצמו מחמת ג' סיבות. א. חשיבות. ב. סועד הלב. ג. משמח. — אכן מדברי המאירי נראה

שלמסקנא אין צורך בטעם שהוא "חשוב" אלא עיקר הטעם הוא שהוא משום ש"סעיד" ו"משמח".

הפרי מגדים דייק מפירושו רש"י (במתני) שחולק על דברי הראשונים שהזכרנו וסובר שעיקר הטעם הוא משום חשיבותו של היין. ואף שבמסקנת הגמרא הרי התבארו טעמים אחרים לזה, ביאר הפרי מגדים שהרי הסיבה שלא היה נח לגמרא לפרש שמשום חשיבותו קבעו לו נוסח ברכה בפני עצמו היתה משום שהוקשה לה מ"שמן" שגם הוא "אישתני לעילויא" ובכל זאת לא קבעו לו נוסח ברכה בפני עצמו, ואולם, כיון שבסוגיא בסמוך מתבאר ש"שמן" כלל אינו ראוי לשתיה בפני עצמו שוב אי אפשר לומר שכלפי הזתים הוא נחשב "אישתני לעילויא", ואם כן שוב אפשר לחזור לסברא הראשונה שהטעם שקבעו ליין ברכה בפני עצמה הוא משום חשיבותו [שאינה קיימת בשמן].

[ויש להעיר שלדברי הפני יהושע [הובא לעיל הערה 11] שביאר שחשיבותם של היין והשמן הוא בזה שהם עולים על גבי המזבח לא יתכנו דברי הפרי מגדים. שהרי אף אם אין השמן ראוי לשתיה — וכמסקנת הגמרא בסמוך — מכל מקום חשיבותו הבאה לו מכח שעולה על גבי המזבח עדיין קיימת אצלן].

לכאורה ישנה נפקא מינה לדינא במחלוקת זו של הראשונים לענין "מיץ ענבים", שלדעות שנקטו לעיקר את הטעמים "סעיד" ו"משמח" שהוזכרו במסקנת הגמרא לכאורה לא יברכו

אין מברכין עליו "ברכת המזון" משום שלא קבעי אינשי סעודתייהו עלויה בשונה מ"לחם" שבני אדם קובעים עליו סעודתם.

אמר ליה רב נחמן בר יצחק לרבא: אי קבע עלויה [על היין] סעודתיה מאי? וכי יברך על היין ג' ברכות⁽³⁴⁾.

אמר ליה: לכשיבא אליהו ויאמר — אי הוויא קביעותא.

השתא מיהא כיון שאין בני אדם קובעים סעודתם על היין, הרי אף אם אחד יקבע עליו סעודתו בטלה דעתו אצל כל אדם ואין קביעותו קביעות⁽³⁵⁾.

גופא: אמר רב יהודה אמר שמואל, וכן אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן: שמן זית מברכין עליו בורא פרי העץ⁽³⁶⁾.

עליו ברכת בורא פרי הגפן מאחר שאינו משמח. שהרי "משמח" היינו "משכר" וכמבואר בגמרא בב"מ [דף סו ב] וברש"י (ד"ה שכר) ע"ש, ומיין ענבים כידוע אינו משכר.

אבל לדעת רש"י שנקט שחשיבותו של היין היא זו שגרמה לקבוע לו נוסח ברכה בפני עצמו, לכאורה טעם זה שייך גם במיין ענבים [ולדעת הפני יהושע שהובא לעיל עדיין צ"ע בזה].

34. החזון איש (סימן ל"ד סק"ו) מקשה שהרי כשקובע סעודתו על היין ודאי כמות השתיה היא מרובה, ובאופן שכזה הרי התבאר בגמרא ש"טובא גריר" ואינו משביע, ומה הוקשה לגמרא שיברכו עליו ג' ברכות.

ותירץ, שהשיעור "טובא" שהוזכר בגמרא שסגולתו לגרור תאות המאכל הוא כששותה הרבה אך לא בכמות מרובה כל כך, אבל בקובע סעודתו על היין שאז השתיה היא בכמות מרובה מאד, ככה"ג באמת היין שוב חוזר ומשביע. ונמצאו ג' שיעורים לדבר: א. שיעור מועט — משביע. ב. שיעור מרובה — אינו משביע. ג. שיעור מרובה מאד — משביע.

35. כתבו תלמידי רבינו יונה (לקמן כ"ט ב מדפי הרי"ף ד"ה ומיהו) שהשותה יין בגמר סעודתו ברכת המזון פוטרתו. ועוד הוסיפו (לעיל ו' א ד"ה א"נ) שהשותה יין [שלא בשעת

סעודה] וטעה וברך עליו ברכת המזון בדיעבד יצא ידי חובתו. והוכיחו זאת מהמבואר בסוגינתו שאילו היו בני אדם קובעים סעודתן על היין היו מברכין עליו ברכת המזון לכתחלה, הרי שיש לברכה זו שייכות ליין, ואף שלכתחלה ודאי שאין לברך ברכה זו על היין מכל מקום באופנים שהוזכרו לעיל צריכה הברכה להועיל.

אכן הצל"ח דחה דבריהם וכתב שהנידון בגמרא אם לברך ג' ברכות על יין אינו לג' הברכות שבנוסח הרגיל שבברכת המזון, אלא לנוסח מחודש המיוחד ליין שמוזכר בהם שבח היין, וממילא שוב יתכן שברכת המשון בנוסח הרגיל לא תועיל ליין באופנים שהוזכרו אף בדיעבד, וכן נקט החזון איש (סימן ל"ד סק"ה).

36. ולענין ברכה אחרונה — כתב המשנ"ב (ר"ב סקל"ב) שאם שתה כשיעור המחייב בברכה יש לברך עליו ברכה אחת מעין שלש. ומסתימת דבריו נראה שהשיעור הנצרך להתחייב על השמן בברכה הוא כמו בשאר משקין שכתב השו"ע (ק"צ ס"ג) שיש ספק אם שיעורן ב"כזית" או ב"רביעית".

ואולם בספר אמרי בינה (או"ח סי"ז) הביא לדברי ספר החינוך (מצוה תמ"ד) שכתב לענין איסור אכילת מעשר שני חוץ לירושלים שהשיעור להתחייב מלקות על שתיית השמן חוץ לירושלים הוא ב"כזית" כשיעור שנקבע לענין

שואלת הגמרא: היכי דמי?

דתניא: זר השותה שמן של תרומה בשוגג, משלם לכהן רק את הקרן שהרי הפסיד לכהן את ממונו. ואינו משלם את החומש כפי שמשלם מי שאכל תרומה הראויה לאכילה, כי שתית השמן אינה נחשבת לאכילה אלא כמעשה היזק. אבל זר הפך שמן של תרומה

אילימא דקא שתי ליה כמות שהוא — הרי איזוקי מזיק ליה לגוף⁽³⁷⁾ ואין זו אכילה⁽³⁸⁾ הטעונה ברכה⁽³⁹⁾.

"הנאה כדרכה". — ומשום כן פירש הגרע"א ביאור אחר בדברי הגמרא שלא כפירושו של רש"י. עיין בדבריו.

אכן בספר אמרי בינה (או"ח סי"ז) יישב את קושית הגרע"א וכתב שודאי גם לענין ברכה יש צורך שההנאה המחייבת בברכה תהא "הנאה כדרכה", והטעם שמברכים על משקין היוצאים מהפרי ברכתם הראויה הוא משום שלאחר שהמשקין נסחטו מהפרי הדרך היחידה להנות מהמשקין היא אך ורק בשתייתם וזוהי "דרך הנאתן". ואת ההוכחה שהוכיח הגרע"א מהגמרא בפסחים שמשקין היוצאים מפרי של איסור אין ההנאה מהם נחשבת ל"הנאה כדרכה" יש לדחות, שדוקא לענין איסור ערלה וכדומה נאמר דין זה, כיון שהנידון שם הוא אם האיסור שחל על הפרי עדיין קיים במשקין שנסחטו ממנו, ולענין זה מתבאר שם בגמרא ששתית המשקין נחשבת כלפי הפרי — שהוא מקור האיסור — כ"הנאה שלא כדרכה" כיון שדרך ההנאה מהפרי הוא באכילתו, אבל לענין ברכת הנהנין שהנידון אינו ההנאה מהפרי אלא מהמשקין עצמן, בזה פשוט שההנאה מהמשקין נחשבת כ"הנאה כדרכה". וראה עוד בספר מנחת שלמה (ח"א סימן כ"א) שגם הוא יישב בדרך זו את קושיית הגרע"א ע"ש.

39. לדעת רש"י ורוב הראשונים, כיון שהשמן בפני עצמו מזיק אין מברכים עליו כלל ואולם דעת הרמב"ם (ברכות פ"ח ה"ב) שיש לברך עליו ברכת "שהכל", וביאר הכסף משנה שם שטעמו משום שיש מעט הנאה בשתייתו והנאה

"מאכל", משום שעיקר דרך ההנאה מהשמן הוא בצורת אכילה שמטבילים בו פת וכדומה. ולמד מזה האמרי בינה שגם לענין ברכה אחרונה שיעורו כן.

37. רש"י, אכן הריטב"א כתב: "פירוש, האי מפסיד השמן הוא וחשוב כמזיק ולא חשיבה הנאה כלל". היינו, שה"היזק" שאליו כיוונה הגמרא אינו לאדם אלא לשמן, כיון שהשמן אינו עומד לכך, נמצא שהשתמשות זו פוגמת בו ומזיקתו. ואין לאכילה זו שם "אכילה" אלא שם "מזיק". — וכדבריו נראה מלשון הרמב"ם (פי' מתרומות ה"ח והי"א) עיין בדבריו.

38. רש"י. — הגאון רבי עקיבא איגר הקשה על דברי רש"י שתלה זאת בחסרון בשם "אכילה", מהמבואר במס' פסחים (כד ב) שהשתה משקין היוצאים מפרי האסור באיסור אכילה כ"ערלה" או "תרומה" וכדו' הריהו פטור ממלקות משום שהשתיה נחשבת כ"הנאה שלא כדרכה" שהרי דרך ההנאה מהפרי היא באכילתו, ואעפ"כ לענין ברכה הדין פשוט שמברכין על משקין אלו ברכתם הראויה להם ולא מתחשבים במה שההנאה נחשבת כ"הנאה שלא כדרכה", ומוכח מזה שלענין ברכה אין חסרון במה שההנאה אינה כדרכה. ולכן תמוהה קושית הגמרא שהשוותה "תרומה" ל"ברכה" והרי יש לחלק שאף שלענין תרומה השותה שמן פטור כי ההנאה הימנו נחשבת כ"הנאה שלא כדרכה" מכל מקום עדיין יש לחייבו בברכה עליו, כיון שלענין ברכה אין צורך שההנאה מהמאכל תהא